

Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2002. /Gramma Könyvek./*

Néhány hónapja újabb könyv jelent meg a Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella szerzőpárostól *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* címmel (a korábbi közös könyvük: *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony, Kalligram, 1997). A kiadvány megjelentetése szorosan kapcsolódik ahhoz az örvendetes tényhez, hogy 2001 augusztusában megalakult a Gramma Nyelvi Iroda, s így a szlovákiai magyar nyelvtervezés megindult az intézményesülés útján.

Ez a könyv több szempontból is fontos. Par excellence magyar nyelvi tervezéssel foglalkozó monografikus mű eddig nem jelent meg, sőt ebbe a tartományba mint alkalmazott nyelvészeti és politikatudományi tudományágba tartozó, ill. sorolható monográfia sem szűkebb pátriánkban, sem az anyaországban nem sok jelent meg eddig. Általában a nyelvi tervezési témakörbe (is) beleilőlők közül a Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztett *Nyelvi tervezés* (Budapest, Universitas Kiadó, 1998) című tanulmánygyűjteményt említhetjük, amely azáltal, hogy kiváló áttekintést nyújt bizonyos nyelvi helyzetekről, azaz alapvető bevezetést nyújt a nyelvi tervezés témakörébe, hiánypótló egyetemi tankönyvként is jól használható. Bizonyos értelemben kapcsolatba hozhatjuk az általunk tárgyalt könyvvel. Tolcsvai Nagy Gábor tanulmánygyűjteményében – bizonyára didaktikai okból s a tudományterület újszerűsége, jellege miatt is – elsősorban különféle országokbeli nyelvek helyzetével, nyelvi tervezési kérdéseivel foglalkozó tanulmányok kaptak helyet, emellett kisebb terjedelemben a magyar nyelv helyzetével foglalkozók is. Témaként szerepel például az USA-beli nyelvpolitika, a Kanadában fennálló nyelvi helyzet elemzése, az írországi nyelvi tervezés problémái, a mai norvégiai nyelvi helyzet, ill. a holland nyelvflandriai standard nyelvvé választása vagy az

egykori Szovjetunióban megvalósult nyelvi tervezési modell. Természetesen a magyar nyelvhez kapcsolódó nyelvi tervezési kérdések is szerepelnek a könyvben. Ebből a szempontból megállapíthatjuk, hogy a szerkesztő-összeállító Tolcsvai Nagy kiváló kötetzáró tanulmánya mellett (Lehetőségek és köteleességek a magyar nyelvi tervezésben, 253–264. p.) éppen Lanstyák István írása (Álom és valóság között. Gondolatok nyelvünk egységéről, 235–251. p.) képviseli a résztémát. Kettejükön kívül más egyéb magyar szerző nem is szerepel. Lanstyák István tanulmánya egyben biztosítja a kapcsolódást a két könyv között. Megjegyezhetjük azt is, hogy a *Nyelvi tervezés* tanulmányai között tisztán elméleti jellegűek is vannak, pl. Einar Haugen, Joshua A. Fishman vagy Valter Tauli tollából, a *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* című könyv egyes fejezetei viszont jóval nagyobb mértékben törekednek a gyakorlatiasság érvényesítésére. A vázolt eltérések, természetesen, e kiadványok céljával, a megszólítandó olvasó-/használó réteg jellegével is összefüggenek. Az elsőként említett kiadvány valójában egyetemi tankönyv, a második azonban több célt is kíván egyszerre betölteni: amellett, hogy az egyetemi oktatásban is kiválóan hasznosíthatónak ígérkezik, kiinduló anyaga bizonyos értelemben alapdokumentum a Gramma Nyelvi Iroda nyelvtervező tevékenységében, ezenkívül a hazai, az anyaországi és külföldi nyelvészszakemberek számára olyan szakirodalmi forrás, amely megkerülhetetlen a szlovákiai magyar nyelváltozatok, nyelvi helyzet vizsgálatában. A nem nyelvész olvasóknak pedig az ismereteknek olyan gazdag tárházát nyújtja a témakörből, amely, kinek-kinek saját szükséglete szerint, megkönnyíti mindennapi munkáját (főleg hivatalnokokét, újságírókét, pedagógusokét), vagy hozzásegít saját (kétnyelvű) nyelváltozatának mélyebb megismeréséhez, esetleg az azt körülölgő különféle babonák, téveszmék eloszlatásához.

Szépe György professzor a kötet előszavában a következőket írja: „a könyvben olvasható tanulmányok sorozata együttesen lenyűgöző. Ilyen gazdag tanulmánygyűjtemény egyetlen kötetben – tudomásom szerint – még nem született egyetlen »többségi« nyelvterületen sem. A két szerző a nyelvpoli-

tika, nyelvi tervezés, terminológiafordítás, a másodlagos nyelvi szabványosítás (vagyis a szlovák terminológia árnyékában létrehozandó magyar műszókészlet), a modern nyelvművelés és a – bonyolult körülmények között folyó – anyanyelvi nevelés területeit egységes könyvvé olvasztotta össze” (9. p.). S ha már kapcsolódásokat említettünk, utalhatunk a *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról* című könyvre (Kontra Miklós és Saly Noémi szerk., Budapest, Osiris Kiadó, 1998) is, hiszen e tanulmánykötet szinte egy időben jelent meg Tolcsvai Nagy Gáboréval, és a jó egy évtizedig tartó, a nyelvművelés és a nyelvi tervezés körül kibontakozott vitát, e területek múltját, jelenét, jövőjét, problémáit és lehetőségeit foglalja össze, és melynek nagy része szintén a magyar nyelvi tervezéshez, ezen belül a szlovákiai nyelvi helyzet elemzéséhez kapcsolódik. Az idevágó írások többsége Lanstyák István munkája. (Megjegyezzük, hogy az említett vita jórészt a hazai *Irodalmi Szemle* című folyóiratban zajlott le, és tulajdonképpen lezáratlan maradt.) Hasonlóképpen említhetjük végül a sorban a Szépe György–Derényi András szerkesztette *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások* (Budapest, Corvina, 1999) című kiadványt is; ebben szintén megtalálhatók a nyelvtervezés elméletéhez, nemzetközi gyakorlatához kapcsolódó írások; ezek közül kiemelhetjük például Robert L. Cooper Nyelvtervezés és társadalmi változás. A nyelvtervezés 12 + 1 definíciója című munkáját. Jellege miatt ez a mű a fentebb már említett Tolcsvai Nagy-féle kötettel mutat rokonságot.

Azt, hogy a közelmúltban *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* címmel alapmű jelent meg, az is mutatja, hogy nemcsak az egyetemes magyar nyelvészet (tudomásunk szerint nyelvi tervezési/nyelvpolitikai témakörből Tolcsvai Nagy Gábor jelentet meg a közeljövőben könyvet), hanem például a szlovák nyelvészet sem büszkélkedhet hasonló eredménnyel ezen a területen, noha a fennálló szlovákiai nyelvi helyzet, a szlovák mint államnyelv s viszonya az ország területén használt kisebbségi nyelvekhez (bolgár, cseh, horvát, magyar, német, lengyel, roma, ruszin, ukrán) mindezt kellőképpen indokol-

nák; nem szólva a velük kapcsolatos egyéb nyelvi tervezési kérdésekről, amilyenek például e nyelvek elterjedtsége (főleg a kisebbségi nyelvek esetében), használatuk szinterei, fennmaradásuk és fejlődésük biztosítása, illetve a rendszerváltozás után hatályba lépett nyelvtörvények megszületésének, működésének, kihatásainak körülményei.

Annak, hogy a téma ugyanakkor élénken foglalkoztatja a kisebbségi nyelvhasználatot kutatókat, jó bizonyossága a 2003. június 6–7-én megtartott XXXIV. Kazinczy Napok is, amelynek témája – ezúttal rendhagyó, ugyanakkor nagyon is helyeselhető módon – a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai karta és szlovákiai alkalmazása volt, következésképpen nemcsak a magyar, hanem más szlovákiai nyelvi-etnikai kisebbségek, a ruszin és a roma, nyelvhasználatát illető kérdésekkel is foglalkoztak az előadók, ezenkívül a konferencia tárgyalási nyelve sem csak a magyar volt (vö. Nem ismerjük eléggé jogainkat. Interjú Szabó Mihály Gizellával. *Új Szó*, 2003. június 5., 7. p.).

Említettük már, hogy a *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában* című könyv több olvasói réteg számára, komplex célokkal készült. Elsősorban tudományos, nyelvészeti-nyelvpolitikai szakirodalomként nyelvész szakemberek vehetik kézbe, a magyar nyelvnek a szlovákiai hivatali/hivatalos nyelvhasználatát elősegítő kézikönyvként főleg közigazgatásban dolgozó tisztviselők, politikusok, újságírók, pedagógusok, mindazok, akiknek a szlovákiai magyar beszélőközösség széles rétegeire van befolyásuk; oktatási segédanyagként egyetemi oktatók, hallgatók, ezenkívül más pedagógusok, öntudatos állampolgárok, érdeklődő magánszemélyek forgathatják haszonnal.

Nyelvtervező szakirodalomként tudományosságát kell elsősorban kiemelni, noha ez evidencia, hiszen mindkét szerző tudományos kutató (is). E tény nyilvánvaló jegyei nemcsak külsőségekben mutatkoznak meg, hanem főleg abban, hogy a szakirodalommal (nem kizárólag más szerzők elméleteivel, hanem arra is van példa, hogy saját korábbi vélekedéseikkel) állandó diskurzust folytatnak; emellett az sem elhanyagolható, hogy a nyelvészeti közgondolkodásban még ma is tabunak számító kérdésekkel kapcsolatban is

egyértelműen és határozottan állást foglalnak a szerzők, így például a „darázs-fészeknek” számító nyelvi hiány kérdésében (a résztémával egy külön tanulmány foglalkozik, vö. 109–116. p.). Minden érdemük elismerése mellett kritikai megjegyzéseket olvashatunk azoknak a szakembereknek az elgondolásaival kapcsolatban, akiknek egyébként elvitathatatlanok az érdemeik a kisebbségi kétnyelvű nyelvváltozatok létjogosultságának, megfelelő helyzetekben, nyelvhasználati színtereken való használatának elismerésében. Ugyanakkor érthető kritika tükröződik a szerzőknek a másokat nyíltan vagy burkoltan a nyelvhasználatukért megbélyegző vagy korlátozó módon cselekvő magán-személyek vagy hatalmi szervek irányában (pl. A magyar nyelv határon túli változatai: babonák és közhelyek című tanulmányban, 200–211. p.).

Az említett, nyugati, angolszász, cseh és szlovák, anyaországi és kisebbségi magyar szerzőkkel folytatott széles körű nemzetközi diskurzusban a szerzők a tárgykör egyetlen központi kérdését (nyelvi norma, kodifikáció, a magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői, elméleti és gyakorlati terminológiai kérdések, a rendszerváltás utáni bő egy évtized, ill. a két világháború közötti időszak nyelvtörvényeinek, nyelvi rendeleteinek elemzése, s mindezek alapján a konkrét nyelvtervezői lépések meghatározása), ill. a gyakorlat szempontjából talán periferikusnak tűnő kérdését (például a nyelvtervezés és nyelvművelés egymáshoz való viszonya ahhoz képest, hogy megfontolt nyelvtervezői lépések hatására milyen regiszterekkel és hogyan bővül a magyar nyelv Szlovákiában; másképpen, milyen színtereken lassul le, áll meg a magyar nyelv visszaszorulása, illetőleg indul meg revitalizálódása) sem kerülik meg. Mindez a könyv vitathatatlan értéke, erénye.

Az egyes érdemi fejezetek (I–IV.) szervesen illeszkednek egymáshoz, egészítik ki egymást, így a szöveg minden résztanulmány esetében konkrét, empirikus vizsgálati anyaggal gazdagon illusztrált, következetesen egy témához: a szlovákiai magyar nyelvtervezéshez kapcsolódóan monografikus. Noha szerzőpáros munkájáról van szó, a megjelent tizenöt tanulmány között csak ele-

nyészően kevés helyen van átfedés, s a meglévő néhány sem fölösleges, ellenkezőleg, a befogadó felől nézve jól szolgálja a megértést, bevésést. A könyv semmiképpen sem lezárt, hanem nyitott és dinamikus. Olvasásakor az olvasónak az a benyomása támad, hogy a benne tárgyaltak követésével egy éppen zajló folyamatba nyer (szinkrón) bepillantást, a szöveg ily módon szinte megkívánja bizonyos idő elteltével – a politikai, társadalmi, gazdasági helyzet megváltozásával – az újraolvasást.

Elsősorban a magyar nyelv szlovákiai jogi státusáról szóló II. nagy fejezethez és a nyelvtervezési feladatokról írott IV. fejezethez illeszkedik nagyon hasznosan a *Dokumentumok* című kötet záró rész. Ebben a nyelvhasználat szabályozása szempontjából fontos a hazai és nemzetközi dokumentumok, ill. azok vonatkozó paragrafusai, cikkei kaptak helyet. A dokumentumok azonban nem a már meglévő, magyarra fordított változatukban olvashatók, hanem ezektől függetlenül, Szabó Mihály Gizella készítette szabatos, az eddigi szlovákiai magyar nyelvtervezés eredményeire épülő magyar fordításukban. Itt olvashatók például a szlovák alkotmányban és a magyar–szlovák alapszerződésnek a nyelvhasználatra vonatkozó paragrafusai, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának bizonyos részei, az 1995. évi államnelyvtörvény, az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény, az 1993. évi névtörvény, az 1994. évi anyakönyvi törvény, az 1994. évi táblatorvény és egyéb rendelkezések. Mindezek a dokumentumok egyrészt illusztrálják a hozzájuk kapcsolódó elemzéseket, s egyben hivatkozási alapul szolgálnak, másrészt beiktatásukat az is indokolja, hogy a közember számára nehezen hozzáférhetőek, szakszerűen pontos, magyar nyelvre fordított változatban még inkább. Ezzel a részzel kiegészülve válik egységes egészzé a könyv.

Hivatali nyelvhasználatot elősegítő kézikönyv minőségében a legfontosabb rész a magyar nyelv jogi státusa Szlovákiában című fejezet. Ebben kapott helyet a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogairól, a kisebbségi nyelvhasználat színtereiről szóló tanulmány (19–40. p.), amely – ahogy az egész könyv is – a szlovákiai magyar beszélők közösséget ál-

lítja előtérbe. Ugyancsak itt kapott helyet az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény elemzésével foglalkozó tanulmány (41–47. p.) is, s ennek mintegy szerves folytatásaként a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogaival az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében foglalkozó írás (48–62. p.). Bizonyára mások is egyetértenek abban, hogy a szóban forgó egész második fejezet olyan jelentőséggel bír, hogy a nyelvi kisebbségek minden tagjának ismernie kellene, rajtuk kívül persze a többségekhez tartozóknak is. A fenti két íráshoz tematikailag szorosan kötődik a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának Szlovákia által elfogadott változatáról írt elemzés (63–75. p.), amely a kisebbségi nyelvek jogi státusa szempontjából nem kevésbé tanulságos. Az egyes fejezetek – a téma meghatározta lehetőségek szerint – deduktív módon vannak felépítve, az általánosabb kérdések felől közelítenek a speciálisabbakhoz.

Nem elhanyagolható szempont a könyvnek az egyetemi oktatás felől való megközelítése. Innen nézve nagy érdeme, hogy következetesen kerül a többértelmű megfogalmazásokat a műszók meghatározásában, a homályt a nyelvész szakemberek álláspontjának ismertetésében, mindezzel egy korszerű tudományos fogalmi apparátust nyújtva az olvasónak, egyben a nyelvtervezés egy lehetséges modelljét felvázolva. Külön kiemelhetjük A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői című Lanstyák-tanulmányt (84–108. p.). Ugyancsak főleg az oktatás felől nézve szolgál számos tanulsággal a Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában című tanulmány (76–83. p.). Középiskolai tantervek, tanmenetek, egyetemi nyelvi tervezési, nyelvpolitikai kurzusok szillabusai összeállításában hasznos segítséget jelent az írás utolsó alfejezete, amely a nyelvpolitikai oktatás tartalmi kérdéseit érinti (vö. 82. p.).

Írásom lezárásaképpen ismét Szépe professzort idézem, aki a könyv jelentőségét a következőképpen foglalta össze: „Véleményem szerint a szerzők ezzel a példászerű könyvvel módosítják az »etnolingvisztikai vitalitás« (vagyis egy nyelvnek és kultúrának életképessége) fogalmát is. Azt bizonyítják, hogy – figyelembe véve a magyarországi magyar és a szlovákiai szlovák nyelvi konstellá-

ciót – a szlovákiai magyarság nyelvileg ugyanolyan életképes, mint például a svájci francia vagy a finnországi svéd nyelvi közösség (miközben a szlovákiai magyarok nyelvi emberi jogai egyáltalában messze lemaradnak az említett két nyelvi közösségé mögött)” (10. p.). A könyv, a szerzőpáros első közös munkájához hasonlóan a Kalligram Könyvkiadó gondozásában, a Gramma Könyvek sorozat első kiadványaként jelent meg.

Simon Szabolcs